

Values Education in Pre-Professional Level of Religion Textbooks: Strategies towards Desired Situation through a Review of the Status Quo

Ramin Nozhouri Pahrabad, M.A.¹.,
Somayyeh Rasouli, M.A.²

Received: 10.3.11 Revised: 10.12.11 Accepted: 24.4.12

Abstract

Objective: This study investigates the current place of values in exceptional students Religious Education (RE) textbooks. **Method:** In this survey study, first, the relevant literature and conceptual framework for values education along with objectives of, pre-professional level of exceptional Education in Iran was studied categorized in five values including: ritual, social, ideological, economic and ethical values. In the second stage, using content analysis all RE textbooks being taught at pre-professional level were examined and the data were analyzed via fitting statistical methods. **Results:** It is indicated that the contents of Religious books of pre-professional levels consist (32.86%) with ideological values, (27.65%) with ritual values, (25.76%) with ethical values, (11.82%) with social values and (1.89%) with economical values. Statistical analysis yielded differences between the RE textbooks in terms of attention given to each category. **Conclusion:** Values education is currently far from the comprehensiveness. Accordingly, considering the importance of the students' religious education, it is essential that the content be revised to balance in designing the syllabus.

Keywords: Religious values, Religious education, Religious textbooks, Pre-professional level, Content analysis

1. Corresponding author: M.A in Curriculum development (Emailramin_no2006@yahoo.com)
2. M.A in Educational psychology

آموزش ارزشها در کتابهای درسی دینی دوره پیش حرفه‌ای: بررسی وضعیت موجود و ارائه راهکارهایی برای وضعیت مطلوب

رامین نوظهوری پهرآبادی، سمیه رسولی^۲

تاریخ دریافت: ۸۹/۱۲/۲۰ تجدیدنظر: ۹۰/۹/۲۰ پذیرش نهایی: ۹۱/۲/۵

چکیده

هدف: هدف این پژوهش بررسی وضعیت موجود آموزش ارزشها در کتابهای درسی دینی دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی و تعیین میزان هم‌خوانی آن با وضعیت مطلوب در راستای بهبود وضعیت است. روش: پژوهش حاضر، از نوع زمینه‌یابی است. نخست پیشینه و مبانی نظری آموزش ارزشها، و همچنین اهداف دوره پیش‌حرفه‌ای استثنایی نظام آموزش و پرورش کشورمان برای استنباط و استخراج حیطه‌ها و مؤلفه‌های اساسی ارزشهای اسلامی بررسی شدند و ارزشهای دینی در پنج مقوله شامل: ارزشهای اعتقادی، عبادی، اخلاقی، اجتماعی و اقتصادی طبقه‌بندی شدند؛ سپس کتابهای دینی دوره پیش‌حرفه‌ای استثنایی تحلیل شد و میزان چگونگی توجه به هر یک از حیطه‌ها و مؤلفه‌های ارزشهای اسلامی از این کتابها استخراج گردید. جامعه و نمونه‌ی آماری این پژوهش را کل کتابهای تعلیمات دینی دوره پیش‌حرفه‌ای تشکیل می‌دهند که در سال تحصیلی ۱۳۸۹-۱۳۸۸ توسط سازمان آموزش و پرورش استثنایی تدوین شده است. برای تجزیه و تحلیل نتایج به‌دست آمده از روشهای آمار توصیفی و استنباطی استفاده شده است. **یافته‌ها:** در محتوای کتابهای درسی دینی دوره پیش‌حرفه‌ای، ارزشهای عبادی ۳۲/۸۶٪، ارزشهای اعتقادی ۲۷/۶۵٪، ارزشهای اخلاقی ۲۵/۷۶٪، ارزشهای اجتماعی ۱۱/۸۲٪ و ارزشهای اقتصادی ۱/۸۹٪ را به خود اختصاص می‌دهند. نتایج آزمونهای آماری نیز نشان می‌دهند کتابهای درسی از نظر توجه متوازن به حیطه‌های ارزشی باهم تفاوت معناداری دارند. **نتیجه‌گیری:** وضعیت فعلی، آموزش ارزشها در کتابهای تعلیمات دینی دوره پیش‌حرفه‌ای از جامعیت و شمول مجموعه ارزشهای اسلامی به دور است؛ بنابراین با توجه به اهمیت تربیت دینی دانش‌آموزان پیشنهاد می‌شود، محتوای کتابهای مورد نظر با توجه به اصول سازمان‌دهی محتوا بازنگاری و رعایت اصل توازن تدوین شود.

واژه‌های کلیدی: دوره پیش‌حرفه‌ای، ارزشهای دینی، کتابهای دینی، تحلیل محتوا.

۱. نویسنده مسئول: کارشناس ارشد برنامه‌ریزی درسی

۲. کارشناس ارشد روان‌شناسی تربیتی

مقدمه

ارزش در بسیاری از نظام‌های شناختی یکی از مباحث اساسی محسوب می‌شود. ارزشهای اقتصادی، حقوقی، اخلاقی، دینی، سیاسی و فرهنگی از انواع ارزشهایی هستند که در سه دسته بزرگ‌تر، ارزشهای شخصی و خانوادگی و اجتماعی طبقه‌بندی می‌شوند (حوریزاد، ۱۳۸۴).

گاردنر (۲۰۰۳) یکی از مهم‌ترین راههای ترویج اخلاق انسانی در جامعه بشری را جدی گرفتن آموزش اخلاق و ارزشها در مدارس دانسته است و به تأمل در روشهای آموزش ارزشها تأکید کرده است. به گفته هایدن (۲۰۰۶) این یک عقیده عمومی و مورد توافقی است که آموزش و پرورش ارزشها را انتقال می‌دهد آموزش و پرورش ارزشهای جامعه را منعکس می‌کند و در عین حال بر آنها اثر می‌گذارد بنابراین مهم است که گستره‌ای از ارزشهای مورد نظر که از طریق برنامه‌های درسی ارائه می‌شود، مورد بررسی قرار گیرد. اهداف ما به‌طور تنگاتنگی به ارزشهای ما وابسته هستند و ضرورت آموزش ارزشها و نقش نظام آموزشی و برنامه‌های درسی در انتقال آنها از طرف صاحب نظران متعدد تعلیم و تربیت مورد توجه است. هیل (۲۰۰۴) بر اهمیت آموزش ارزشها در مدارس، مسائل و چالشها در زمینه آموزش ارزشها، اخلاق و آموزش مذهبی در مدارس و عوامل مؤثر در آن تأکید کرده است. نلسون (۲۰۰۲) با حمایت از شکل‌گیری چارچوب ملی آموزش ارزشها، اشاره می‌کند که ارزشها باید در مدارس آموزش داده شوند. وی یادآور می‌شود که آموزش مهارتهای پایه بدون توجه به ارزشها باعث خلأ جدی در تربیت نسل آینده می‌شود. به گفته نلسون (۲۰۰۵) آموزش ارزشها از طریق فکر کردن و عمل کردن صورت می‌گیرد. وی اشاره دارد که باید از طریق تدریس و خدمات یادگیری و برنامه‌های درسی به دانش‌آموزان، ارزشهای مشترکمان را از طریق فعالیت و عمل یاد دهیم.

آموزش ارزشها یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های سامانه

آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران است و هدف اصلی این نظام، پرورش انسان کامل است که متصف به صفات و ارزشهای اسلامی باشد؛ بنابراین باید آن را به وظیفه‌ای خطیر و درعین حال، مشکل دانست و وظیفه‌ای که نمی‌توان آن را دست کم گرفت. در این راستا، یکی از وسایلی که برای پرورش دانش‌آموزان بر آن تأکید می‌شود، کتاب‌های درسی هستند. کتابهای درسی در نظام‌های متمرکز از جمله نظام آموزشی کشور ایران، اهمیت فوق العاده‌ای دارند و به گفته مدگلی و اندرمون (۲۰۰۳) محتوای کتابها مهم‌ترین بخش آموزش مدارس است؛ به طوری که بیشتر کشورها اکثر اهداف آموزشی خود را از طریق آن دنبال می‌کنند.

در کشور ما نیز، در میان انواع مواد درسی مختلف، درس دینی جزء جدا نشدنی برنامه درسی مدارس به شمار می‌رود (دفتر برنامه‌ریزی و تالیف کتابهای درسی، ۱۳۸۲) و سعی می‌شود تا از طریق کتب تعلیمات دینی ارزشهای اسلامی به دانش‌آموزان معرفی و آموزش داده شود؛ همان‌طور که امیری (۱۳۸۵) اشاره کرده اهمیت مطالعه ارزشها در کتابهای درسی از آن‌روست که ارزشها از طریق نهاد آموزش در کنار سایر منابع اجتماعی شدن، درونی و نهادی می‌شوند و نظامهای متفاوت اجتماعی سعی می‌کنند نظام ارزشهای خاص خود را از این طریق اشاعه دهند و به وسیله کتابهای درسی بین کودکان درونی سازند. با توجه به اینکه دین اسلام تمام ابعاد زندگی انسان را در بر می‌گیرد؛ بنابراین ارزشهای منبعث از دین نیز باید به‌صورت متوازن در کتابهای درسی منعکس شوند و علاوه بر توجه به جنبه‌های آماده‌سازی برای زندگی اخروی، باید برای اینجا و اکنون دانش‌آموزان در زندگی دنیا نیز حامل پیامهای روشنی باشند.

حال با توجه به آنچه که در مورد اهمیت موضوع گفته شد، هدف پژوهش حاضر، رتبه‌بندی ارزشهای مورد تأکید در محتوای کتابهای درسی تعلیمات دینی

ابزاری است که حکیمزاده (۱۳۸۷) به منظور تحلیل محتوای کتابهای دینی دوره راهنمایی و امیری (۱۳۸۵) برای تحلیل کتابهای درسی دوره دبیرستان استفاده کرده است. اما از آنجا که هدف پژوهش تحلیل محتوای کتابهای دینی دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی دوره پیش‌حرفه‌ای بود و نیز با توجه به اهدافی که برای تربیت دینی این دانش‌آموزان در نظر گرفته شده، ابزار مزبور مناسب‌سازی و برای بررسی ارزشها در کتابهای دینی دوره پیش‌حرفه‌ای استثنایی استفاده شد.

- ارزیابی میزان اعتبار ابزار پژوهش با استفاده از نظر متخصصان در مورد میزان تناسب هر ارزش با حیطه مورد نظر و ارزیابی ثبات تحلیل با استفاده از مقایسه نمونه تحلیل شده توسط دو نفر از متخصص و استخراج میزان ثبات براساس "روش هولستی (۱۹۶۲)" محاسبه شده است نسبت اشتراک بین نمونه‌ها با توجه به میانگین حسابی حدود ۹۰ درصد بود که با اهداف پژوهش متناسب است. داده‌ها برحسب فراوانی وقوع توصیف شده‌اند.

- تحلیل محتوای کتابهای دینی دوره پیش‌حرفه‌ای استثنایی براساس جدول تحلیل محتوا با تکیه بر جمله تصاویر به عنوان واحد تحلیل و استخراج ارزش موجود در آنها و یا ارزش موجود در معنای کلی مورد اشاره.

جامعه آماری و نمونه پژوهش

جامعه آماری پژوهش کل کتابهای دینی تألیف شده دوره پیش‌حرفه‌ای استثنایی است. علت انتخاب این دوره این بود که دوره پیش‌حرفه‌ای مرحله حساس نوجوانی و مرحله شروع دوره حرفه‌آموزی برای دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی است. نمونه‌گزینی، هدفمند و در راستای اهداف پژوهش یعنی بررسی وضعیت آموزش ارزشها در کتابهای دینی دوره پیش‌حرفه‌ای است و از این رو نمونه همان جامعه پژوهش است.

دوره پیش‌حرفه‌ای و مقایسه میزان توجه به هر یک از حیطه‌های ارزشهای اسلامی شامل اعتقادی، عبادی، اخلاقی، اقتصادی و اجتماعی در این کتابها و در نهایت، تبیین وضعیت موجود و مشخص کردن ارزشهایی است که باید در محتوای کتابهای درسی به آنها توجه بیشتری شود و در این راستا پرسشهای زیر مطرح می‌شود:

۱. ارزشهای مورد تأکید در محتوای کتابهای درسی دینی به چه ترتیبی (از نظر حجم) مورد توجه بوده‌اند؟

۲. آیا بین مجموع فراوانیهای مشاهده شده مربوط به ارزشها در حیطه‌های اعتقادی، عبادی و اخلاقی، اقتصادی و اجتماعی تفاوت وجود دارد؟

۳. آیا بین مجموع فراوانیهای مشاهده شده مربوط به مؤلفه‌های هر یک از ارزشهای اعتقادی، عبادی، اقتصادی، اخلاقی و اجتماعی تفاوت وجود دارد؟

لازم به ذکر است که مجموعه ارزشهای اسلامی در پنج دسته اعتقادی، عبادی، اخلاقی، اقتصادی و اجتماعی دسته‌بندی شده‌اند که به پنج حیطه ارتباط انسان با خدای خود، از نظر اصول دین (ارزشهای اعتقادی)، اجرای فروع دین و احکام (ارزشهای عبادی)، توجه به پاک کردن نفس از رذایل اخلاقی و صفای باطن (ارزشهای اخلاقی)، نحوه استفاده و ارتباط انسان با طبیعت برای امرار معاش و حیات زیستی و بعد مادی حیات انسانی (ارزشهای اقتصادی) و بالأخره ارتباط انسان با افراد و اجتماع (ارزشهای اجتماعی) را در برمی‌گیرد.

روش پژوهش

در انجام پژوهش حاضر از روش تحلیل محتوا بر مبنای چارچوب کرایپندورف (۲۰۰۴) برای تحلیل محتوای معنایی استفاده شده است و گام‌های ذیل دنبال شده است:

- تهیه سازه تحلیل محتوا که شامل جدول طبقه‌بندی ارزشها در ابعاد پنج‌گانه عبادی، اعتقادی، اخلاقی، اجتماعی و اقتصادی می‌شود. ابزار پژوهش

ابزار جمع آوری اطلاعات

برای ارزیابی وضعیت ارزشهای مورد تأکید در کتابهای تعلیمات دینی از جدول تحلیل محتوا استفاده شد. این جدول پنج حیطه دارد و هر حیطه شامل تعدادی گویه به شرح زیر است:

- ۱- حیطه اعتقادی شامل ۱۰ ارزش
- ۲- حیطه عبادی شامل ۱۲ ارزش
- ۳- حیطه اقتصادی شامل ۸ ارزش
- ۴- حیطه اخلاقی شامل ۱۰ ارزش
- ۵- حیطه اجتماعی شامل ۱۲ ارزش

یافته‌ها

پرسش پژوهشی ۱: ارزشهای مورد تأکید در محتوای کتابهای درسی دینی به چه ترتیبی مورد توجه بوده‌اند؟

تحلیل محتوای کتابهای درسی در دوره پیش حرفه‌ای نشان می‌دهد که توجه به حیطه ارزشها در همه کتابها از روند مشابهی برخوردار نیست، اما روی هم رفته، ارزشهای عبادی بیشترین حجم و ارزشهای اقتصادی کمترین حجم را در محتوای کتابها به خود اختصاص داده‌اند.

پرسش پژوهشی ۲: آیا بین مجموع فراوانیهای دیده شده مربوط به ارزشها در حیطه‌های اعتقادی، عبادی و اخلاقی، اقتصادی و اجتماعی تفاوت وجود دارد؟

برای پاسخ به این پرسش، مجموعه فراوانیهای مربوط به حیطه ارزشی استخراج و سپس مجموع آنها در همه کتابها باهم مقایسه شده‌اند (جدول ۱).

جدول ۱. ترتیب فراوانی حیطه‌های ارزشی در کتابهای دینی

فراوانی حیطه	کتاب دینی سال اول	درصد	کتاب دینی سال دوم	درصد	کتاب دینی سال سوم	درصد	جمع کل	درصد
ارزشهای عبادی	۴۳	٪۲۳/۶	۵۴	٪۲۸	۴۲	٪۴۲/۵	۱۳۹	٪۳۲/۹
ارزشهای اعتقادی	۴۹	٪۲۷	۳۸	٪۲۶/۷	۳۰	٪۳۰/۳	۱۱۷	٪۲۷/۶
ارزشهای اخلاقی	۶۱	٪۳۳/۵	۳۵	٪۲۴/۷	۱۳	٪۱۳/۲	۱۰۹	٪۲۵/۷
ارزشهای اجتماعی	۲۲	٪۱۲	۱۴	٪۱۰	۱۴	٪۱۴/۲	۵۰	٪۱۲
ارزشهای اقتصادی	۷	٪۹	۱	٪۰/۷	۰	۰	۸	٪۲
جمع	۱۸۲	٪۱۰۰	۱۴۲	٪۱۰۰	۹۹	٪۱۰۰	۴۲۳	٪۱۰۰

فراوانیها بر مجموع طبقات، فراوانی مورد انتظار هر مقوله به دست آمده و با ضرب این مقدار در تعداد زیرمجموعه‌های هر مفهوم (مؤلفه‌ها) فراوانی مورد انتظار هر مفهوم نیز حاصل می‌شود.

در مرحله بعدی برای تعیین معنادار بودن تفاوت‌های دیده شده از آزمون خی دو استفاده شده است. برای استخراج فراوانیهای مورد انتظار، فرض بر این بوده که با توجه به طبقات هر مفهوم، فراوانیها باید توزیع بهنجاری داشته باشند، از این رو با تقسیم مجموع

جدول ۲. فراوانیهای دیده شده و مورد انتظار ارزشها و آزمون خی دو

ارزشها فراوانی	عبادی	اعتقادی	اخلاقی	اجتماعی	اقتصادی	جمع
فراوانیهای دیده شده	۱۳۹	۱۱۷	۱۰۹	۵۰	۸	۴۲۳
فراوانیهای مورد انتظار	۹۷/۵۶	۸۱/۳	۸۱/۳	۹۷/۵۶	۶۵/۰۴	۴۲۳

خی دو: ۱۱۵/۹ P<0/01

برای پاسخ به این پرسش فراوانی هر یک از مفاهیم به تفکیک مؤلفه‌های آنها ارائه شده است. همان‌گونه که در جدولها نیز مشخص است، در مقایسه فراوانی مربوط به هر مؤلفه تفاوت مشاهده می‌شود با توجه به اینکه فرض بر یکسان بودن اهمیت مؤلفه‌ها درون یک مقوله‌ی ارزشی گرفته شده، آزمون آماری خی‌دو برای بررسی معنی‌دار بودن تفاوت‌های دیده‌شده اجرا شده است.

- ارزشهای عبادی: آیا بین میزان توجه به هریک از مؤلفه‌ها در حیطة عبادی تفاوت وجود دارد؟

همان‌طور که از نتایج آزمون پیداست، خی دو به‌دست آمده از مقدار جدول در سطح ۰/۰۱ بزرگ‌تر است؛ بنابراین تفاوت‌های دیده شده معنادارند و در حالی که به ارزشهای عبادی، بیشتر از حد انتظار توجه شده، به ارزشهای اقتصادی بسیار کمتر از حد انتظار توجه شده است.

پرسش پژوهشی ۳: آیا بین مجموع فراوانیهای مشاهده شده مربوط به مؤلفه‌های هر یک از ارزشهای اعتقادی، عبادی، اقتصادی، اخلاقی و اجتماعی تفاوت وجود دارد؟

جدول ۳. مقایسه مجموع فراوانیهای مربوط به ارزشهای عبادی

شماره	فراوانی هر یک از مؤلفه‌های ارزشهای عبادی	دینی سال اول پیش حرفه‌ای	دینی سال دوم پیش حرفه‌ای	دینی سال سوم پیش حرفه‌ای	جمع
۱	طلب دانش و علم	۱	۸	۱	۱۰
۲	نیکی به پدر و مادر	۷	۰	۴	۱۱
۳	امر به معروف و نهی از منکر	۲	۳	۱	۶
۴	مبارزه با ظلم و ستم	۴	۱	۱	۶
۵	برپایی نماز و نماز جماعت	۱	۱۶	۳	۲۰
۶	نظافت و پاکیزگی و طهارت	۱۳	۶	۲	۲۱
۷	دوری از گناه	۱	۳	۴	۸
۸	دعا و مناجات	۲	۲	۱۲	۱۶
۹	شکرگزاری و سپاس خداوند	۴	۲	۲	۸
۱۰	روزه	۰	۰	۴	۴
۱۱	احکام	۴	۸	۸	۲۰
۱۲	قرائت قرآن	۴	۵	۰	۹
	جمع فراوانی‌ها	۴۳	۵۴	۴۲	۱۳۹
	فراوانی چشم داشته در مفهوم:	۱۱/۵۸		خی‌دو: ۳۴/۹	

این حیطة ارزشی شامل ۱۲ ارزش است. خی دو به‌دست آمده از مقدار جدول در سطح ۰/۰۱ بزرگ‌تر است، در نتیجه تفاوت دیده‌شده در فراوانیها معنی‌دار است؛ لذا به ارزشهای اعتقادی نیز صورت متوازن توجه نشده است. به ارزشهایی مانند ایمان به خدا و صفات خداوند بسیار بیشتر از ارزشهایی مانند ایمان به سایر پیامبران و ایمان به عدل توجه شده است. به جدول ۴ رجوع شود.

- ارزشهای اقتصادی: آیا بین میزان توجه به هریک از مؤلفه‌ها در حیطة اقتصادی تفاوت معنادار وجود دارد؟

این حیطة ارزشی شامل ۱۲ ارزش است. خی دو به‌دست آمده از مقدار جدول در سطح ۰/۰۱ بزرگ‌تر است، در نتیجه تفاوت دیده‌شده در فراوانیها معنی‌دار است؛ لذا در کتابهای درسی به صورت متوازی به ارزشهای عبادی توجه نشده است. به ارزشهایی مانند برپایی نماز و نماز جماعت و نظافت و پاکیزگی و طهارت بیشتر از اندازه توجه شده، درحالی که به ارزشهایی مانند روزه و امر به معروف و نهی از منکر و مبارزه با ظلم و ستم کمتر توجه شده است.

- ارزشهای اعتقادی: آیا بین میزان توجه به هریک از مؤلفه‌ها در حیطة اعتقادی تفاوت وجود دارد؟

جدول ۴. مقایسه مجموع فراوانیهای مربوط به ارزشهای اعتقادی

شماره	فراوانی مفاهیم مربوط به ارزشهای اعتقادی	دینی سال اول پیش حرفه‌ای	دینی سال دوم پیش حرفه‌ای	دینی سال سوم پیش حرفه‌ای	جمع
۱	ایمان به معاد و روز جزا	۴	۳	۱۰	۱۷
۲	ایمان به خدا	۱۵	۷	۵	۲۷
۳	ایمان به پیامبران	۰	۰	۰	۰
۴	ایمان به ائمه و امامت	۱۳	۳	۴	۲۰
۵	ایمان به صفات خداوند	۶	۹	۸	۲۵
۶	ایمان به پیامبر اسلام	۸	۴	۱	۱۳
۷	ایمان به کتاب آسمانی	۰	۸	۰	۸
۸	ایمان به فرشتگان	۰	۳	۰	۳
۹	ایمان به عدل	۰	۰	۱	۱
۱۰	توکل به خداوند	۳	۱	۰	۴
	جمع فراوانی	۴۹	۳۸	۳۰	۱۱۷
	فراوانی چشم داشته در مفهوم:	۱۱/۷		خی‌دو: ۷۷/۶۹	

جدول ۵. مقایسه مجموع فراوانیهای مربوط به ارزشهای اقتصادی

شماره	فراوانی مفاهیم مربوط به ارزشهای اقتصادی	دینی سال اول پیش حرفه‌ای	دینی سال دوم پیش حرفه‌ای	دینی سال سوم پیش حرفه‌ای	جمع
۱	اهمیت کار و تلاش	۴	۰	۰	۴
۲	قناعت و اتکالی به خود	۰	۰	۰	۰
۳	بخشش در راه خدا	۰	۰	۰	۰
۴	آباد کردن زمین	۲	۱	۰	۳
۵	اجتناب از اسراف	۰	۰	۰	۰
۶	تلاش جهت کسب روزی حلال	۰	۰	۰	۰
۷	قرض الحسنه	۰	۰	۰	۰
۸	صرفه جویی و پس انداز	۱	۰	۰	۱
	جمع فراوانی	۷	۱	۰	۸
	فراوانی چشم داشته در مفهوم:	۱		خی‌دو: ۱۸	

این حیطة ارزشی شامل ۱۰ ارزش است. خی‌دو به‌دست آمده از مقدار جدول در سطح ۰/۰۱ بزرگ‌تر است؛ در نتیجه تفاوت دیده‌شده در فراوانیها معنی‌دار است؛ لذا به ارزشهای اخلاقی نیز صورت متوازن توجه نشده است. به ارزشهایی مانند اخلاق خوش و احترام به دیگران بسیار بیشتر از حد انتظار و ارزشهایی مانند صبر و پایداری و راستگویی در حد انتظار توجه شده

این حیطة ارزشی شامل ۸ ارزش است. خی‌دو به‌دست آمده از مقدار جدول در سطح ۰/۰۱ کوچک‌تر است؛ در نتیجه تفاوت دیده‌شده در فراوانیها معنی‌دار نیست. جدول نشان‌دهنده این است که ارزشهای اقتصادی جایی در کتابهای درسی این دوره ندارد. - ارزش‌های اخلاقی: آیا بین میزان توجه به هریک از مولفه‌ها در حیطة اخلاقی تفاوت معنادار وجود دارد؟

جدول ۶. مقایسه مجموع فراوانیهای مربوط به ارزشهای اخلاقی

شماره	فراوانی مولفه‌های ارزشهای اخلاقی	دینی سال اول پیش حرفه‌ای	دینی سال دوم پیش حرفه‌ای	دینی سال سوم پیش حرفه‌ای	جمع
۱	صبر، پایداری، استقامت	۱۰	۱	۰	۱۱
۲	مهربانی و محبت	۱۰	۴	۳	۱۷
۳	انصاف و عدالت	۰	۰	۰	۰
۴	اخلاق خوش	۱۱	۷	۲	۲۰
۵	بخشش و گذشت	۷	۰	۰	۷
۶	راستگویی	۳	۶	۳	۱۲
۷	احترام به دیگران	۸	۱۶	۴	۲۸
۸	تواضع و فروتنی	۶	۰	۰	۶
۹	امانت‌داری	۶	۱	۱	۸
۱۰	دوری از غیبت و تهمت	۰	۰	۰	۰
	جمع فراوانی	۶۱	۳۵	۱۳	۱۰۹
	فراوانی چشم داشته در مفهوم:	۱۰/۹		خی‌دو: ۶۶/۷۳	

است، درحالی که به ارزشهایی مانند انصاف و عدالت و دوری از غیبت و تهمت در کتابها اشاره‌ای نشده است. - ارزش‌های اجتماعی: آیا بین میزان توجه به هریک از مؤلفه‌ها در ارزشهای اجتماعی تفاوت معنادار وجود دارد؟

جدول ۷. مقایسهٔ مجموع فراوانیهای مربوط به ارزشهای اجتماعی

شماره	فراوانی هر یک از مؤلفه‌های ارزشهای اجتماعی	دینی سال اول پیش حرفه‌ای	دینی سال دوم پیش حرفه‌ای	دینی سال سوم پیش حرفه‌ای	جمع
۱	ایثار و فداکاری و شهادت	۲	۵	۱	۸
۲	برابری و پرهیز از بی‌عدالتی	۱	۰	۰	۱
۳	مشورت	۲	۰	۰	۲
۴	عمل صالح و خدمت به خلق	۲	۱	۱	۴
۵	دوری از خشونت و بی‌رحمی	۱	۳	۱	۵
۶	همکاری	۴	۰	۰	۴
۷	نظم و انضباط	۲	۱	۱	۴
۸	کمک به نیازمندان و یتیمان	۸	۰	۰	۸
۹	رعایت حق همسایگان	۰	۲	۴	۶
۱۰	وقت شناسی	۰	۰	۴	۴
۱۱	عیادت از بیماران	۰	۰	۲	۲
۱۲	مسئولیت‌پذیری	۰	۲	۰	۲
	جمع فراوانی	۲۲	۱۴	۱۴	۵۰
	فراوانی مورد انتظار در مفهوم:	۴/۱۶		خی‌دو: ۱۴	

این حیطه ارزشی شامل ۱۲ ارزش است. خی‌دو به‌دست آمده از مقدار جدول در سطح ۰/۰۱ کوچک‌تر است؛ در نتیجه تفاوت دیده‌شده در فراوانیها معنی‌دار نیست.

این حیطه ارزشی شامل ۱۲ ارزش است. خی‌دو به‌دست آمده از مقدار جدول در سطح ۰/۰۱ کوچک‌تر است؛ در نتیجه تفاوت دیده‌شده در فراوانیها معنی‌دار نیست.

اینکه منظومه ارزشی اسلام منظومه‌ای کامل و شامل همه ابعاد است، انتظار می‌رود به همان اندازه که به ابعاد عبادی پرداخته شده، به ارزشهای اجتماعی و اقتصادی نیز توجه شود؛ برای مثال بیشترین ارزشی که در قرآن کریم به آن اشاره شده انفاق است درحالی که در مجموعه کتابهای درسی سه سال به آن اشاره‌ای نشده است. (در راه خدا انفاق کنید و خود را با دست خود به هلاکت می‌کنید، و نیکی کنید که خدا نیکوکاران را دوست می‌دارد (بقره: ۱۹۵).

با توجه به جداول آنچه بیش از همه به چشم می‌خورد و نباید آن را نادیده گرفت این است که فراوانی ارزشهای مطرح شده از سال اول تا سال سوم

این حیطه ارزشی شامل ۱۲ ارزش است. خی‌دو به‌دست آمده از مقدار جدول در سطح ۰/۰۱ کوچک‌تر است؛ در نتیجه تفاوت دیده‌شده در فراوانیها معنی‌دار نیست.

نتیجه‌گیری

در خلال تحلیل محتوای کتابهای دینی دورهٔ پیش‌حرفه‌ای پایه‌های اول، دوم، سوم در مجموع ۴۲۳ مورد فراوانی در رابطه با حیطه‌های ارزشی مشاهده شد. این فراوانیها در پنج حیطه کلی ارزشهای اسلامی که عبارت‌اند از: ارزشهای اعتقادی عبادی، اجتماعی، اخلاقی و اقتصادی توزیع شده‌اند. نتایج پژوهش بیان‌کننده این است که در مجموع کتابهای درسی دورهٔ پیش‌حرفه‌ای ارزشهای عبادی با ۳۲/۹٪ ارزشهای اعتقادی ۲۷/۶۵٪ ارزشهای اخلاقی ۲۵/۷۶٪ ارزشهای اجتماعی ۱۱/۸۲٪ و ارزشهای اقتصادی

موارد رعایت نشده است.

در مورد ارزشهای اعتقادی، ایمان به پیامبران، ایمان به عدل الهی و در مورد ارزشهای عبادی، بهتر است که به ارزشهایی مانند امر به معروف و نهی از منکر، و اهمیت روزه در حد لازم توجه شود.

در مورد ارزشهای اقتصادی، بایسته است که به ارزشهای اجتناب از اسراف و تبذیر، انفاق و بخشش، تلاش در جهت کسب روزی حلال، قرض الحسنه و صرفه جویی و پس انداز در حد لازم توجه شود. در مورد ارزشهای اخلاقی نیز به ارزشهایی همچون اجتناب از غیبت و تهمت، داشتن انصاف و عدالت و ... در حد لازم توجه شود.

پیشنهاد می‌شود به آموزش ارزشهای مطرح شده در سال سوم نیز به‌طور یکسان و شاید بیشتر از سالهای قبل پرداخته شود.

یادداشتها

- 1) Nei hawks
- 2) Roy. Gardner
- 3) Graham, haydon
- 4) Hill , Emeritus Brian
- 5) Nelson. Brenden
- 6) Nielsen, Thomas
- 7) Midgley, C Anderman, E, L

منابع

- امیری، کیومرث (۱۳۸۵). تحلیل محتوای ارزشهای معرفی شده در کتابهای درسی دوره دبیرستان در سالهای ۵۶، ۱۳۵۲ و ۱۳۷۲، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه علامه طباطبائی.
- حکیمزاده، رضوان (۱۳۸۷). آموزش ارزشها در برنامه‌های درسی دینی دوره‌ی راهنمایی. فصلنامه‌ی مطالعات برنامه: درسی.
- حوریزاد، بهمن (۱۳۸۴). غنی‌سازی تکالیف آموزشی. چاپ چهارم. تهران: انتشارات لوح زرین.
- دفتر برنامه‌ریزی و تالیف کتابهای درسی (۱۳۸۲). کتاب معلم (راهنمای تدریس) درس دینی. تهران: سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش و پرورش.

سیر نزولی پیدا کرده است؛ درحالی‌که تصور بر این است محتوای کتاب سال سوم از نظر ارزشهای مطرح شده در مقایسه با سالهای اول و دوم غنی تر و پربارتر باشد.

در این کتابها نمودی از تعاملات اقتصادی، امور روزمره و پاره‌ای از ارزشهای اخلاقی و اجتماعی وجود ندارد. این نادیده گرفتن، غفلت از ظرفیت عظیم این دین آسمانی در جهت مهیا کردن دانش‌آموزان برای ورود به دنیای واقعی و جامعه‌پذیر کردن آنان است. این در حالی است که قرآن در عرصه روابط اقتصادی از بیان مهم‌ترین مسائل آن نظیر عدم ربا غفلت نورزیده است (بقره ۲۷۵) و از سوی دیگر همگان را به دادن قرض الحسنه تشویق کرده است (بقره ۲۴۵)

با نگاهی اجمالی به قرآن و روایت درمی‌یابیم که هدف دین، تأمین سعادت دنیا و آخرت انسان است و چون امور دنیوی و مناسبات اجتماعی تأثیر شگرفی در روحيات و کمال انسان و تأمین سعادت واقعی دارند، در تربیت دینی هرگز نمی‌توان از دخالت در این امور چشم پوشی کرد و باید برای تمام آنها برنامه‌ای جامع ارائه داد. شاید در یک جمع‌بندی بتوان چنین نتیجه گرفت که وضعیت فعلی آموزش ارزشها در کتابهای دینی از منظر جامعیت و شمول ارزشهای دین اسلام به‌دور است و این از آسیبهای جدی برنامه‌های درسی دینی و تربیت دینی دانش‌آموزان است.

با توجه به نتایج تحقیق پیشنهاد می‌شود حیطه‌های ارزشی اجتماعی، اخلاقی و اقتصادی اسلام بیشتر مورد توجه واقع شوند و با رعایت اصول سازمان‌دهی محتوا اصل توازن رعایت شود؛ همچنین با در نظر گرفتن اصول اساسی سازمان‌دهی محتوا، یعنی توالی، استمرار، وسعت و تعادل و با توجه به افزایش سن دانش‌آموزان و قدرت تجزیه و تحلیل آنان، باید به‌طور متوازن بر وسعت و عمق مطالب ارائه شده در هر یک از گویه‌های ارزشی مورد اشاره افزوده شود (ملکی، ۱۳۸۲). این در حالی است که یافته‌های پژوهش نشان می‌دهند، در مورد بیشتر گویه‌ها این

زارعان، محمد جواد (۱۳۸۴). تربیت دینی در ساختار نظام آموزش و پرورش، مجله معرفت، شماره ۵۷
ملکی، حسن (۱۳۸۲) برنامه ریزی درسی (راهنمای عمل).
تهران: انتشارات مدرسه.

Graham, H (2006). *Values in education, international publishing group*
Hill, E. B (2004). *Values Education in Schools : Issues and Chahhenges (pdf file) Kwynote address at the National Values Education Forum in Melbourne, April 28*
Krippendorff, K. (2004). *Content Anahysis An Introduction To Its Methodology, SAGE Publications*
Midgley, C A, E, L. (2003). *Differences between elementary*
Nei H. (2005) *add values to boild an ethos, Times Educional supplement*
www.valueseducation.ed.au
Nelson. B (2002) , *scool must teach values, Values Education Good Practice Schools Project – Stage I: Final Report*
Nielsen, T (2005) , *Values education through thinking , feeling and doing , sociah Educator , 23 , 2 , August*
Roy. G (2003) *Education for Values : Morals, Ethics and Citizenship in Contemporary Teaching , Routledge , falmer*

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی